

"תיאוריה וביקורת" ו"פועלים בתרגום"

חגי בועז*

אני נדרש למשימה לא פשוטה: לזהות את סימני הדיו הנסתרים המובילים בין גיליונות תיאוריה וביקורת בעריכתו של יהודה שנהב־שהרבני (מכאן והלאה יהודה) ובין פועלים בתרגום, ספרו הלפני אחרון, נכון לעכשיו, שיצא לאור עשור לאחר תום כהונתו כעורך כתב העת. זו מלאכה קשה, כי נדמה שאֵלה שני פרויקטים נפרדים: תפקידו של עורך כתב עת, שאוסף יחד קובץ מחקרים, שונה מתפקידו של חוקר, שמושא מחקרו הוא מטרתו המרכזית. ובכלל, פועלים בתרגום משלים מהלך אינטלקטואלי תלת־שלבי – חקר הריבונות כשהיא מוחלת על האוכלוסייה, על הטריטוריה ועל הלשון. מובן שחקירה זו מצאה ביטוי גם בדיונים ובמאמרים שהופיעו בתיאוריה וביקורת בשנות עריכתו של יהודה, בעשור הראשון של האלף, והדיון עוד קדם לכך והוא עדיין מתמשך ויש לו מקום נכבד בסדר היום של תיאוריה וביקורת.

אבל כמהלך ארס־פואטי, איך אפשר לגשת לתיאוריה וביקורת אחרי שקוראים את פועלים בתרגום? אני משוכנע שיש רבים ורבות מוכשרים וטובות ממני שינתחו את מקומו ותפקידו של תיאוריה וביקורת, ובכלל זה גם את הגיליונות במשמרתו של יהודה כעורך. אך במגבלות הזמן והמקום אני רוצה להציע קריאה רנדומלית משהו בתיאוריה וביקורת, ברוח הטענות שלמדתי מפועלים בתרגום.

נתחיל במובן מאליו. בתיאוריה וביקורת הופיעו תרגומים. תרגומים של הגות אקדמית כמובן; בורדייה, פוקו, לאטור ועוד אחרים. אבל התרגומים המוצהרים האלה הם רק האדווה לציידו של נחשול תרגום רחב הרבה יותר: תרגומה של מחשבה אינטלקטואלית ביקורתית לשפה מקומית. מפעל כזה – יצירתו של מילון מונחים, סדר יום מחשבתי, הגדרה מחודשת של מהו הפוליטי, אתגור וערעור יסודות המחשבה של הסוציולוגיה הישראלית עד כדי חתרנות – כל אלה, כך אני למד מפועלים בתרגום, הם מתכונותיו האופייניות של המתרגם. גם כשתרגום "רשמי" מופיע, יש בו מן הדיאלוגיות שחשובה למודל התרגום שבו אנחנו דנים היום. בגיליון 28 שראה אור באביב 2006, למשל, מופיע תרגום טקסט של בורדייה שכותרתו "ביקורת השיח המלומד", והוא כשלעצמו ראוי לדיון בהקשר של שפה, תרגום וז'רגון. "מי שעושה שימוש בטקסט", כותב בורדייה, "הטקסט משמש אותו כפי שהוא משתמש בטקסט – אך זאת אך ורק בתנאי שיראה בעיני עצמו ובעיני אחרים כמי שמשרת את הטקסט, ולא כמי שמשרת את ענייניו שלו באמצעות הטקסט" (בורדיה, 2006, עמ' 70). מכאן ממשיך בורדייה ומתאר את שדה השיח האינטלקטואלי כמבוסס על חלוקות של הון סימבולי שמצטבר באמצעות ניכוס ואסטרטגיות המפורטות בספרו הומו אקדמיקוס. במידה מסוימת, את חלקו השני של פועלים בתרגום אפשר לקרוא ברוח בורדיאנית כזאת ולראות בו שרטוט לבניית שדה התרגום מערבית לעברית בישראל.

אך דבר המתרגם חשוב לא פחות מהטקסט המתורגם. במקרה זה, גדי אלגזי, שתרגם את "ביקורת השיח המלומד" וכתב מבוא לתרגום, מתאר את ההקשר של הטקסט, את בני

* ד"ר חגי בועז, מכון ון ליר בירושלים

הפלוגתא שלו ואת תרומתו לסוציולוגיה רפלקטיבית ולסוציולוגיה של הידע. אך לקראת סוף האקספוזיציה הנדרשת והאנליזה המתבקשת, אלגזי כותב כך:

אם יש טעם בפרסום הטקסט הנוכחי, הרי זה כדי להשיב גם אותו לחיים, בעזרתו של הח"מ, שתרגם אותו לפני שנים רבות כדי להקל מעליו את עולן של הרשויות הקיימות, ועתה, עם פרסום התרגום שלהלן, עלול למצוא את עצמו כפרשן מוסמך אחד נוסף הנאבק על מורשת המורה. ואם זה יעזור, יכחיש המתרגם את הדבר ויאמר שלא זו כוונתו. לשון אחר: אפשר לעשות הרבה דברים עם עצים: לשבת בצלם, לגזום בענפיהם, לטפס עליהם, להרכיב עליהם אחרים ולנטוע חדשים, אבל מי שמבקש דווקא להיותלות באילן גדול – יעשה זאת על אחריותו. (אלגזי, 2006, עמ' 68-69).

האירוניה בחתימת מתרגם זה היא כפולה. אלגזי פותח בסגנון שמזכיר את חתימת המתרגמים של הרנסנס ועליית הדגם האינדיבידואלי ("להקל מעליו את עולן של רשויות"), אבל מסיים באמירה רפלקטיבית למושא הטקסט, כלומר איך קוראים טקסטים ובמי רואים מקור סמכות.

אפשר להרחיב עוד ולדון בכל אחת מבחירות הטקסטים לתרגום לתיאוריה וביקורת, אבל נחמיץ כך את העיקר. העיקר הוא לא למצוא נקודות אחיזה קודמות לתיאוריה או להיסטוריה של התרגום שיהודה מציע בגיליונות עבר של תיאוריה וביקורת, אלא למצוא את המפתח הסוציולוגי המשותף של שני הפרויקטים. ובכן, לדעתי המפתח הוא ביצירת קהילה. על קהילת המתרגמים של סדרת מפתח דובר ועוד ידובר; אבל גם תיאוריה וביקורת היא קהילת מתרגמים. וזו קהילה מוצלחת למדי שייבאה את חידושי הפילוסופיה הצרפתית לשיח מדעי החברה והרוח של מפנה האלף. דוגמה לכך היא פרויקט הטמעת השיח הפוסט־קולוניאלי במדעי החברה והרוח בישראל, שיהודה קידם מעל דפי כתב העת. וקהילה של כתב עת דומה לקהילת מתרגמים בעוד מובן. בשתיהן פירוק הטקסט והעברתו משדה אחד לשדה שני הם פעולה פוליטית של ממש. וכאן אני רוצה להפנות את המבט דווקא לגיליון הראשון בעריכתו של יהודה, גיליון 16, הוא גיליון הקרקעות שיצא בשנת 2000. בפתח הדבר נפרסת הפרוגרמה לפוליטיזציה של מושג הקרקע, שעד אז נתפס כשדה שולי במדעי החברה. וכך נכתב שם: "מטרתו של גיליון זה היא [...] להחזיר את הגבול, השיכון, האדמה, הוועדה, המועצה, המקום, התוכנית והתכנון, המלט והסלעים, אל חוקרי התרבות – הסוציולוגים, ההיסטוריונים והפילוסופים. [...] הגיליון מבקש להפוך את המרחב למקום מְדַבֵּר, ולא לשוב ולהציגו כתוצאה מוגמרת שותקת" (שנהב, 2000, עמ' 7). כלומר, את הדיון על הקרקע יש לתרגם מהשפה הניאו־ליברלית והלאומית שבה הוא מציג עצמו לשפה פוליטית. קבוצה אחת של מתרגמים הם מדעני ומדעניות החברה. ובמקביל, התרגום הוא פעולה בעולם: ביקורת השיח על הקרקע מצטלבת עם האקטיביזם של מאבק הקרקעות והדיון הציבורי במהלך שהיום אפשר לראות אותו כתרגום. כך ממשיך פתח הדבר: "פעילי הארגונים פירקו מושגים תרבותיים והזרו את משמעותם. למשל, המושגים 'בנים ממשיכים' או 'הפשרת קרקעות' [...] אומצו על ידי הפעילים לצורך יצירת אנלוגיה גם במאבק על השיכון הציבורי" (שנהב, 2000, עמ' 7). הדיאלוג בין תיאוריה וביקורתית ואקטיביזם מוביל למלאכת התרגום שיהודה מכוון אליה בפועלים בתרגום.

מקורות

- אלגזי, גדי. (2006). בורדייה ואילנות גבוהים אחרים. תיאוריה וביקורת, 28 (אביב), 67-69.
- בורדייה, פייר. (2006). ביקורת השיח המלומד (בתרגום גדי אלגזי). תיאוריה וביקורת, 28 (אביב), 70-74.
- שנהב, יהודה. (2000). מרחב, אדמה, בית: על התנרמלותו של "שיח חדש". תיאוריה וביקורת, 16 (אביב), 3-12.